लातीति मालो विष्णुः तं अततीति। अच्। इत्यमरटीकायां भरतः॥) खनामख्यातपुष्पलता। तत्पर्य्यायः। सुमना२ जातिः३। इत्यमरः॥ सुमनाः४ जाती५। इति भरतः॥ (यथा, शिशुपालवधे। ११। १७।
"ज्वलयति मदनाग्निं मालतीनां रजोभिः।")
अस्या गुणाः। कफपित्तसुखरोगव्रणकृमिकुष्ठनाशित्वम्। इति राजवल्लभः॥ तस्या उत्पत्तिर्यथा,—

आद्याशक्तिरुवाच।

'अहमेतत्त्रिधा भिन्ना तिष्ठामि त्रिविधैर्गुणैः।
गौरी लक्ष्मीः स्वधा चेति रजःसत्त्वतमोगुणैः॥
तत्र गत्वा तथा कार्य्यं विधास्यन्ते च ताः सुराः॥

नारद उवाच।

इत्युक्तामिति तां वाचमन्तर्द्धानमगाच्छिवः।
देवानां विस्मयोत्फुल्लनेत्राणाञ्च तदा नृप!॥
ततः सर्व्वेऽपि ते देवा गत्वा तद्वाक्यचोदिताः।
गौरीं लक्ष्मीं स्वधाञ्चैव प्रणेमुर्भक्तितत्पराः॥
तास्तथा तान् सुरान् दृष्ट्वा प्रणतान् भक्तवत्सलाः।
बीजानि प्रददुस्तेभ्यो वाक्यानि जगदुस्तथा॥

देव्य ऊचुः।

इमानि देवा बीजानि विष्णुर्यत्रावतिष्ठति।
निर्व्वपस्व ततः कार्य्यं भवतां सिद्धिमेष्यति॥

नारद उवाच।

ततः प्रहृष्टाः सुरसिद्धसंघाः
प्रगृह्य बीजानि विचिक्षिपुश्च।
विन्दारिकाभूमितले स यत्र
विष्णुः सदा तिष्ठति सौख्यवृत्तिः

नारद उवाच।

क्षिप्तेभ्यस्तत्र बीजेभ्यो वनस्पत्यस्त्रयोऽभवन्।
धात्री च मालती चैव तुलसी च नृपोत्तम!॥
धात्र्युद्भवा स्मृता धात्री माधवा मालती स्मृता।
गौरीभवा च तुलसी रजःसत्त्वतमोगुणाः॥"
इति पाद्मे उत्तरखण्डे १४६।१५० अध्यायौ॥*॥
युवती। काचमाली। विशल्या। ज्योत्स्ना। निशा। नदीविशेषः। इति हेमचन्द्रः।४।२१३।
(सुवर्चला मालतीत्यर्थः। तत्पर्य्यायो यथा,—
"चण्डी मालती चौमी रुद्रपत्नी सुवर्चला॥"
पुष्पार्थे पर्य्यायो यथा,—
"मालती सुमना जातिः।" इत्युभे वैद्यकरत्नमालायाम्॥ तथाच।
जातिर्जाती च सुमना मालती राजपुत्रिका।
चेतिका हृद्यगन्धा च सा पीता स्वर्णजातिका॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)

मालतीतीरजः, पुं, (मालती तदाख्या नदी तस्यास्तीरे जायते इति। जन्+डः।) टङ्कणः। इति हेमचन्द्रः। ४। १०॥

मालतीतीरसम्भवं, क्ली, (मालत्या तीरे सम्भवोऽस्य।) श्वेतटङ्कणम्। इति राजनिर्घण्टः॥

मालतीपत्रिका, स्त्री, (मालत्याः पत्रीव। मालतीपत्र+प्रतिकृतौ कन् टाप् अत इत्वम्।) जातीपत्री। इति राजनिर्घण्टः॥ (जातीपत्रीशब्देऽस्य विषयो द्रष्टव्यः॥)

मालतीफलं, क्ली, (मालत्याः फलम्।) जातीफलम्। इति राजनिर्घण्टः॥ (तथास्य पर्य्यायः।
"जातीफलं जातिकोशं मालतीफलमित्यपि॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)

मालयः, पुं, (मा शोभा तस्याः लयः आस्पदम्।) चन्दनवृक्षः। इति त्रिकाण्डशेषः॥ मलयसम्बन्धिनि, त्रि॥ (यथा, नलोदये। २। ३७।
"तनुच्छटोत्तमालया तया भुवोत्तमालया।
अहारि शीतमालयानिलावधूतमालया॥"
क्ली, अभिसारस्थानभेदः। यथा, साहित्यदर्पणे। ३। अभिसारिकाप्रकरणे।
"क्षेत्रं वाटी भग्नदेवालयो दूतीगृहं वनम्।
मालयश्च श्मशानञ्च नद्यादीनां तटी तथा॥")

मालवः, पुं, (मालः उन्नतक्षेत्रमस्त्यत्र। माल+"केशाद्वोऽन्यतरस्याम्।" ५।२।१०९। इत्यत्र "अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते।" इति काशिकोक्तेः वप्रत्ययः।) अवन्तिदेशः। इति हेमचन्द्रः। ४। ९२॥ मालवोया इति हिन्दीभाषा॥ (यथा, मातृके। ९१३। ४४॥
"अङ्गा वङ्गा मद्गुरका अन्तर्गिरि बहिर्गिरी।
सुह्मोत्तराः प्रविजया मार्गवागेयमालवाः॥"
मालवेषु जात इत्यण्। तद्देशजे, त्रि॥)
रागविशेषः। स च षड्रागाणां मध्ये प्रथमरागः। मतान्तरे भैरवरागोऽयम्। यथा,—
"आदौ मालवरागेन्द्रस्ततो मल्लारसंज्ञितः।
श्रीरागस्तस्य पश्चाद्वै वसन्तस्तदनन्तरम्॥
हिन्दोलश्चाथ कर्णाट एते रागाः प्रकीर्त्तिताः॥

तस्य स्वरूपं यथा,—
"नितम्बिनीचुम्बितवक्त्रपद्मः
शुकद्युतिः कुण्डलवान् प्रमत्तः।
सङ्गीतशालां प्रविशन् प्रदोषे
मालाधरो मालवरागराजः॥"
इति सङ्गीतदामोदरः॥
(मालवां तन्नामिकायां सावित्रीमातरि जातः इत्यण्। अश्वपतेराज्ञो मालव्यां जातः पुत्रगणः। यथा, महाभारते। ३। २९६। ५८।
"पितुश्च ते पुत्रशतं भविता तव मातरि।
मालव्यां मालवा नाम शाश्वताः पुत्रपौत्रिणः॥
भ्रातरस्ते भविष्यन्ति क्षत्रियास्त्रिदशोपमाः॥")
स्त्री, नदीविशेषः। यथा, महाभारते। १३। १६५। २५।
"हिरण्वती वितस्ता च तथा शुक्लवती नदी।
वेदस्मृतिर्वेदवती मालवाथाश्वत्यपि॥")

मालविका, स्त्री, (मालवेषु जाता। मालव+ठक् टाप्।) त्रिवृत्। इति राजनिर्घण्टः॥

मालसी, स्त्री, (मल+स्वार्थे अण्। मलं स्यति-नाशयति। सो+डः। ङीप्।) केशपुष्पवृक्षः। यथा,—
'मालसी दुर्गपुष्पी च बालाची केशधारिणी॥'
इति शब्दचन्द्रिका॥
रागिणीविशेषः। सा तु मालवरागस्य पत्नी। यथा,—
"धानुषी मालसी रामकिरी च सिन्धुड़ा तथा।
अश्ववारी भैरवी च मालवस्य प्रिया इमाः॥"
इति हारीतः॥
मतान्तरे मेघरागस्य पत्नी। यथा,—
"ललिता मालसी गौड़ी नाटी देवकिरी तथा।
मेघरागस्य रागिण्यो भवन्तीमाः सुमध्यमाः॥"
तस्याः स्वरूपं यथा,—
"नीलारविन्दस्य दलानि बाला
विधारयन्ती तनुदेहयष्टिः।
मालूरवृक्षस्य तले निषण्णा
शोणा मृदुर्मालसिका प्रदिष्टा॥"
तस्या गानसमयो यथा,—
"इन्द्रोत्थानात् समारभ्य यावद्दुर्गामहोत्सवम्।
गेया भवेद्बुधैर्नित्यं मालसी सा मनोहरा॥"
अपि च।
"गान्धारी दीपिका चैव कल्याणी पुरवी तथा।
अश्ववारी कानड़ा च गौरी केदारपाहिड़ा॥
माधवी मालसी नाटी भूपाली सिन्धुड़ा तथा।
सायाह्ने रागिणीरेताः प्रगायन्ति चतुर्दश॥"
इति सङ्गीतदामोदरः॥

माला, स्त्री, (माति मानहेतुर्भवतीति। मा+"ऋज्येन्द्राग्रवज्रे।" उणा० २।२८। इति रन् रस्य लत्वम् टाप् च। यद्वा, मां शोभां लाति इति। ला+कः टाप्।) श्रेणी। तत्पर्य्यायः। राजि:२ लेखा३ ततौ४ वीची५ आली६ आवलिः७ पङ्क्तिः८ धारणी९। इति हेमचन्द्रः।३।३१५। मूर्द्धि न्यस्तपुष्पदाम। अन्यत्राप्युपचारात्॥ तत्पर्य्यायः। माल्यम् २ स्रक् ३। इत्यमरः।२।६।१३५॥ मालिका४ मालाका५ मालका६। इति शब्दरत्नावली॥ गणनिका७ गुणान्तिका८। इति वराहपुराणम्॥ सा त्रिविधा यथा,—
"माला तु त्रिविधा देवि! वर्णाद्यपर्व्वभेदतः।"
इति मत्स्यसूक्तवचनम्॥*॥
अथ मालानिर्णयः। तत्र करमाला। सनत्कुमारसंहितायाम्।
'तर्जनीमध्यमानामा कनिष्ठा चेति ताः क्रमात्॥
तिस्रोऽङ्गुल्यस्त्रिपर्व्वाणो मध्यमा चैकपर्व्विका।
पर्व्वद्वयं मध्यमाया मेरुत्वेनोपकल्पयेत्॥
क्रममाह।
अनामामध्यमारभ्य कनिष्ठादित एव च।
तर्जनीमूलपर्य्यन्तं दशपर्व्वसु संजपेत्॥
तथा,—
अनामामूलमारभ्य कनिष्ठादित एव च।
तर्जनीमध्यपर्य्यन्तमष्टपर्व्वसु संजपेत्॥